

Kan menn si til kvinner at de er redde?

I levekårsundersøkelsene spør intervjuere folk om de er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler om vold. I slike ansikt-til-ansikt-intervjuer, eller besøksintervjuer, kan det se ut til at intervjuerens kjønn innvirker på hvilke svar som blir gitt. Kvinner som blir intervjuet av kvinner, har lettere for å fortelle om sin angst enn menn som blir intervjuet av kvinner. Funnene er imidlertid statistisk usikre og bør undersøkes nærmere, også fordi de kan indikere at enkelte intervjuere ikke er dyktige nok.

Leif Petter Olaussen

Intervjuere kan påvirke resultatene

Standardiserte intervjuer er en hyppig brukt datainnsamlingsmåte i mange samfunnsvitenskapelige fag. Ved hjelp av spørsmål og svaralternativer som er fastlagt på forhånd, blir årlig tusenvis av personer i Norge intervjuet om en lang rekke forhold. Standardisering av spørsmål og svaralternativ brukes for å redusere mengden av feil som slike undersøkelser lett ville medføre, når det er nødvendig å bruke mange intervjuere for å gjennomføre undersøkelsen. Instrumentstabilitet er en betegnelse som benyttes for å beskrive siktemålet med denne standardiseringen. Alle de intervjuede må måles med samme målestokk om undersøkelsen skal kunne gi brukbare data.

Det er imidlertid velkjent at dette ikke er tilstrekkelig for å sikre kvaliteten på data samlet ved intervju. Intervjuere bør velges med omtanke, de må få opplæring og instruksjon i hvordan intervjuene skal gjennomføres, og det er ofte vanlig å følge opp intervjuernes arbeid med kontrollprosedyrer. Bakgrunnen for at dette anses nødvendig er at all intervjuing er en samhandlingsprosess der intervjueren selv kan komme til å innvirke på måleresultatene, det vil si de svar som blir innhentet i undersøkelsen. Om slik påvirkning får en systematisk karakter, foreligger det intervjuereffekt i data som i verste fall kan være ødeleggende for undersøkelsen.

Intervjuerne påvirker mest ansikt-til-ansikt

I telefonintervju vil faren for intervjuereffekt være begrenset til påvirkning som skyldes oppringingstidspunkt, stemmebruk, forklarende samtale med den intervjuede om spørsmål eller svaralternativ, eller

travelhet under intervjuet. Når intervjuet foregår ansikt-til-ansikt, blir mulighetene for påvirkning mye større. Påkledning, ansiktsuttrykk og annet kroppsspråk vil kunne formidle en lang rekke signaler som kan påvirke den som blir intervjuet.

I denne artikkelen vil vi feste oppmerksomheten ved at også sosiale normer eller oppfatninger kan gjøre seg gjeldende i intervjusituasjonen, på en slik måte at trekk ved intervjueren, eller relasjonen mellom intervjuer og intervjuobjekt, setter preg på et innsamlet datamateriale. Faren for slike sosialt betingete svar er særlig til stede i forhold til spørsmål som gjelder tabubelagte tema, eller tema som knytter an til sosiale forventninger om hvilke svar som er "passende" eller sosialt aksepterte å gi. Phillips og Clancy (1970) konkluderte sin metodestudie med at de hadde funnet sterk støtte for at intervjuede lettere rapporterer at de selv har kjennetegn som oppfattes som ønskelige, enn at de har uønskede kjennetegn. Likeså innvirket folks (ulike) behov for å bli sosialt akseptert på hvilke svar som ble gitt.

Kane og Macaulay (1993) fant at intervjuerens kjønn påvirket hvilke svar som ble gitt av menn og kvinner når de ble intervjuet om tema med tilknytning til kjønnsroller. Phillips og Segal (1969) påpekte at mange selvrapporteringsstudier av psykiske problemer viste at utbredelsen var høyere blant kvinner enn blant menn. De trodde at dette ikke skyldtes "virkelige" kjønnsforskjeller, men snarere menns sterke nøling med å vedstå seg visse ubehagelige følelser og erfaringer, fordi menn var påvirket av kulturelle forventninger om kontroll over følelser. Moum (1995) analyserte data fra den norske Helseundersøkelsen 1985, og fant at selvrapportert

utbredelse av angst og depresjon var lav når intervjueren var en ung mann, og særlig høy når intervjueren var en kvinne. Han fant imidlertid ikke at intervjuerens kjønn og alder alene gav statistisk signifikante utslag.

Vil menn innrømme at de er redde?

Betegnelser som "reddhare" eller "reddfis" formidler at fryktsomhet ikke har særlig høy sosial anseelse. Det er motstykket, mot, som vekker beundring og blir lovprist sosialt. Men disse sosiale forventningene gjelder ikke i like stor grad for alle. Det er nok sterkere forventninger til menn enn til kvinner om å være uredde og modige. Dermed kan det

også være vanskeligere for menn enn for kvinner å gi uttrykk for angst eller frykt, dersom de blir spurt om det. "John Wayne"-forventninger til menn kan paradoksalt nok bety at det kanskje skal en viss porsjon sosial modighet til for menn for å vedstå seg at de er eller var redde i en bestemt situasjon.

I de norske levekårsundersøkelsene blir de intervjuede stilt følgende spørsmål:

Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ute alene her på stedet? Vil du si svært urolig, noe urolig eller ikke urolig?

Av mennene som ble intervjuet i 1991, svarte til sammen 3 prosent at de var noe eller svært urolige, mens den tilsvarende andelen blant kvinner var 18 prosent. Med utgangspunkt i generelle sosiale forventninger, som kan skape en høyere terskel for menn enn for kvinner for å kunne vedstå seg å være redde, kan vi forvente at færre menn enn kvinner svarer "svært urolig" eller "noe urolig" på spørsmålet. Men det er også gode grunner til å anta at den observerte forskjellen i frykt for trusler og vold, kan skyldes at frykt for trusler og vold faktisk er mindre utbredt blant menn enn blant kvinner (Olaussen 1995). Dermed kan både reelle forskjeller og sosialt betinget svaring

bidra til at intervjuundersøkelsen fanger opp færre redde menn enn kvinner i befolkningen.

Er det likegyldig hvem som intervjuer hvem?

For å kunne kaste litt lys over hvorvidt sosialt betinget svaring kan prege intervjudata om frykt for vold og trusler, ble Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) bedt om å være behjelpelig med å framskaffe opplysninger om intervjuerne som hadde arbeidet med datainnsamlingen til Levekårsundersøkelsen 1991. Statistisk sentralbyrå (SSB), som var ansvarlig for undersøkelsen, stilte de etterspurte data til disposisjon.¹ Opplysninger om intervjuernes alder og kjønn ble knyttet sammen med data for intervjuobjektene. I 1 prosent av intervjuene mangler opplysninger om intervjuerens kjønn eller alder.

Disse data er ikke egnet til å fastslå endelig hvor stor betydning sosialt betinget svaring (eventuelt) har på dette området, fordi dette vil kreve undersøkelser med et annet opplegg enn levekårsundersøkelsene har. Men de foreliggende surveydata kan gi en brukbar indikasjon på hvorvidt problemet gjør seg gjeldende, ved at vi kan undersøke om de intervjuedes svar ser ut til å være farget av kjønnsrelasjonen i intervjuene: Blir utbredelsen av rapportert frykt den samme når menn

intervjuer menn, som når menn blir intervjuet av kvinner? Hva skjer når kvinner intervjuer kvinner, i motsetning til når kvinner blir intervjuet av menn?

Knappt 60 prosent av intervjuene ble foretatt av en kvinnelig intervjuer. Det framgår av tabell 1 at prosentandelen som oppgir å være urolig for vold eller trusler, er praktisk talt identisk blant dem som ble intervjuet av en mann og blant dem som ble intervjuet av en kvinne. Førsteintrykket er dermed at intervjuerens kjønn ikke ser ut til å spille noen rolle for svarfordelingene. Men dette kan være et bedrag, med mindre det er stor grad av likhet mellom de som ble intervjuet av en mann og de som ble intervjuet av en kvinne. Utbredelsen av frykt ser ut til å være forskjellig blant kvinner og menn, blant yngre og eldre personer, samt å være korrelert med bostedstype. Derfor kan variasjoner i slike forhold mellom de mannlige intervjuede og de kvinnelige intervjuede dekke over forskjeller. Kontroll for gruppenes fordeling med hensyn til alder og kjønn gir imidlertid ingen utslag, fordi sammensetningen av gruppene stort sett er meget lik.

Dette gjelder imidlertid ikke de intervjuedes fordeling på ulike bostedstyper. I gruppen som ble intervjuet av menn, er det en viss overvekt av personer bosatt i tettsteder med 100 000 eller flere innbyggere, mens personer bosatte på et mellomstort tettsted er underrepresenterte. I gruppen som ble intervjuet av kvinner, er personer fra disse bostedstypene henholdsvis underrepresentert og overrepresentert. Siden utbredelsen av frykt er høyest i de største tettstedene, burde tabell 1 derfor vist noe høyere utbredelse blant de som ble intervjuet av en mann enn blant de som ble inter-

Tabell 1: Prosentandel som er urolig for å bli utsatt for trusler eller vold

	Alle spurte	Intervjuet av	
		Mann	Kvinne
Svært urolig	1,4	1,1	1,5
Noe urolig	9,1	8,5	9,3
Ikke urolig	89,5	90,4	89,2
N	3 745	1 498	2 195

Tabell 2: Prosentandel som er urolig for å bli utsatt for trusler eller vold, etter intervjuedes bostedstype og intervjuerens kjønn

	Intervjuerens kjønn	
	Mann	Kvinne
Spredt bosetting	3,9	6,7
Tettsted med		
200-1 999 innbyggere	5,6	9,1
2 000-19 999 innbyggere	5,6	8,6
20 000-99 999 innbyggere	15,2	12,7
100 000- innbyggere	14,8	20,3 ¹

¹ Forskjellen er statistisk signifikant (p<0.05)

vjuet av en kvinne. Men slik er det ikke. Den lille, men ikke signifikante, forskjellen peker motsatt vei, mot høyest forekomst av frykt blant de kvinnelige intervjuede.

Skaper kvinnelige intervjuere mer tillit?

Datamaterialet er for lite til å kunne kontrollere både for kjønn, alder og bostedstype samtidig, men en analyse der bostedstype holdes konstant, får fram en viktig tendens i intervjumaterialet, jf. tabell 2. I intervjuene som er foretatt av kvinner, er det, med ett unntak, høyere forekomst av frykt enn i intervjuene som er foretatt av menn. Unntaket gjelder blant intervjuede som bor i tettsteder med 20 000-99 999 innbyggere. Det må imidlertid understrekes at den eneste forskjellen som er statistisk signifikant (p<0.05), gjelder intervjuede som bor i tettsteder med 100 000 eller flere innbyggere.

Den høyere utbredelsen hos kvinnelige intervjuere, som tabell 2 kan skje indikerer, kan skyldes at de er generelt flinkere enn sine mannlige kolleger til å skape nødvendig tillit og kontakt med den som blir intervjuet. Kvinnelige intervjuere oppnår derved at den som blir intervjuet,

Tabell 3: Prosentandel som er urolig for å bli utsatt for trusler eller vold, etter intervjuedes kjønn og intervjuerens kjønn

	Alle	Tettsted 100 000-
Menn		
Intervjuet av mann	3,8	7,1
Intervjuet av kvinne	2,7	3,7
Kvinner		
Intervjuet av mann	15,7	22,3 ¹
Intervjuet av kvinne	18,6	35,4 ¹

¹ Forskjellen er statistisk signifikant (p<0.01)

lettere åpner seg og gir oppriktige svar på de spørsmålene som blir stilt. Hvis dette er tilfelle, bør utbredelsen av frykt være høyere både blant menn og kvinner som ble intervjuet av en kvinne, enn når intervjuet foretas av en mann.

Tabell 3 viser imidlertid at det ikke forholder seg slik når vi måler frykt for trusler og vold. Tendensen til mer utbredt frykt blant kvinnelige intervjuere skyldes at blant kvinner som ble intervjuet av kvinner, oppgir særlig mange at de frykter trusler eller vold. Når kvinner intervjuer menn ble utbredelsen av frykt derimot lavere enn når menn hadde intervjuet menn. Men det er igjen på sin plass å understreke at disse svarmønstrene ikke er gjennomgående for alle bostedstyper, jf. tabell 2, og kun bør betraktes som midlertidige og usikre funn.

Kan en mann fortelle en kvinne at han er redd?

At andelen fryktsomme blir lavest blant menn når disse er intervjuet av en kvinne, kan forklares med at det er særlig vanskelig for en del menn å rapportere til en kvinne i et ansikt-til-ansikt-intervju at han er litt redd for vold og trusler. Det bryter kanskje for mye med et idealbil-

de av mannen (John Wayne), særlig slik enkelte menn muligens tror at kvinner helst ser på menn. Eller det kan skyldes at enkelte av de kvinnelige intervjuerne generelt opplever menn som så trygge og uredde, at de ikke tolker litt diffuse svar fra menn som uttrykk for en viss utrygghet.

Det omvendte mønsteret som vi finner når kvinner blir intervjuet, kan skyldes at (enkelte) kvinnelige intervjuere lettere får fram eller tolker litt diffuse svar fra kvinner som uttrykk for frykt, enn mannlige intervjuere gjør. Men dette svarmønsteret kan også ha en annen forklaring. Det kan tenkes at enkelte kvinnelige intervjuere "gjenkjenner" egen frykt hos kvinner som blir intervjuet, eller at intervjuerens egen frykt "projiseres" på kvinner som blir intervjuet. Og noen av de mannlige intervjuerne virker kanskje så trygge og sikre at det blir særlig vanskelig for enkelte kvinner som blir intervjuet, å komme fram med sin utrygghet, eller den blir uttrykt så forsiktig at den ikke blir oppfattet av (enkelte) mannlige intervjuere. Svarmønsteret som er avdekket, kan følgelig også skyldes at enkelte intervjuere ikke er gode nok. Denne muligheten kunne ikke undersøkes nærmere, fordi datasettet ikke var tilrettelagt slik at det framgikk hvilken intervjuer som hadde foretatt hvert enkelt intervju.

Et tema å gå videre på

Undersøkelsen gir ikke holdepunkter for å konkludere med at sosialt betinget svaring gir klare og helt systematiske utslag i ansikt-til-ansikt-intervju der frykt for vold og trusler blir kartlagt. I det datasettet som har blitt benyttet her, ser det heller ikke ut til at utslagene av sosialt betinget svaring er så store at de gir nevneverdig innvirkning på sammenhenger mellom frykt og

andre egenskaper ved de intervjuede.

Indikasjonene på at sosialt betingete svar forekommer i et visst omfang er imidlertid så vidt tydelige at problemstillingen ikke bør avvises fullstendig uten at det er gjennomført en mer velegnet undersøkelse. Siden Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser inngår som dataunderlag i svært mange studier av ulike aspekter ved levekår i Norge, er det kanskje på sin plass at institusjonen initierer en egen metodestudie for å få vite om sosialt betinget svaring skaper systematiske skjevheter i andre deler av levekårs materialet.

1. NSD og SSB takkes for åpenhet og hjelpsomhet, samtidig som det gjøres oppmerksom på at verken NSD eller SSB er ansvarlig for analyser eller konklusjoner som blir trukket.

Litteratur

Kane, E.W. og L.J. Macaulay (1993): *Interviewer Gender and Gender Attitudes*, Public Opinion Quarterly **57**, 1-28.

Moum, T. (1995): *Mode of administration and interviewer effects in self-reported symptoms of anxiety and depression*, Rapport, Institutt for medisinske atferdsfag, Universitetet i Oslo.

Olaussen, L.P. (1995): *Angst for volds-kriminalitet i Norge*, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap **82**, 4, 249-272.

Phillips, D.L. og B. Segal (1969): *Sexual Status and Psychiatric Symptoms*, American Sociological Review **34**, februar, 58-72.

Phillips, D.L. og K.J. Clancy (1970): *Some Effects of "Social Desirability" in Survey Studies*, American Journal of Sociology **75**, 5, 921-940.

Leif Petter Olaussen
er førsteamanuensis ved Institutt for rettssosiologi, Universitetet i Oslo.